

ПОХІД ПРОТИ УКРАЇНСТВА НА МЕЖІ ХІХ - ХХ СТ.: ГАЗЕТА „КИЕВЛЯНИН" ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

У статті висвітлюються проблеми розвитку національної культури в умовах царизму. На основі чисельного фактичного матеріалу розглядаються проблеми розвитку українського театру.

Ключові слова: російська адміністрація, антиукраїнська політика, цензура, репертуар, театральна критика.

Газета "Киевлянин", заснована у 1864 році відомим російським істориком В.Я.Шульгіним, була покликана послідовно насаджувати російську культуру в краї. Її редакція стояла на позиціях охоронно-монархічної ідеології і була виразником русифікаторської політики царизму.

Питання місця газети "Киевлянин" у суспільно-політичному житті знайшло своє відображення у історіографії. Полеміка діячів українського національного руху з авторами "Киевлянина" заклала підвалини наукового дослідження проблеми. У працях М. Грушевського, В. Антоновича, К. Михальчука, В. Науменка було висвітлено роль газети "Киевлянин"¹ у боротьбі царизму з українською національною ідеєю. Першою спробою проаналізувати та узагальнити ставлення російської адміністрації та громадськості до українства стала книга "Українське питання"², укладена авторами журналу "Украинская жизнь"³.

Науковці радянського періоду досліджували публікації газети "Киевлянин" у контексті історії непростотарських партій Росії⁴. Практично поза увагою залишалась антиукраїнська політика царизму та втілення її на сторінках російських охоронних видань. Лише окремі аспекти проблеми знайшли своє відображення у критико-біографічних дослідженнях, присвячених корифеям українського театру⁵. Розвідки сучасних істориків висвітлюють позиції газети "Киевлянин" щодо суспільно-політичних рухів на Україні початку ХХ ст.⁶ Водночас більш пильної уваги заслугове ставлення "Киевлянина" до розвитку національної культури, і, зокрема, сценічного мистецтва. Аналіз публікацій видання дозволить повніше дослідити історичне тло, на якому відбувалось становлення українського театру, з'ясувати реакційну роль "Киевлянина" у його розвитку.

Національне питання "Киевлянин" розглядав як питання "єдності і цілісності імперії, теперішнього і майбутнього Росії"⁷. Газета вкрай негативно ставилася до "українофільського сепаратизму", який вбачала навіть у прагненні українців до культурного самовираження. На думку видання, за культурними домаганнями стояло прагнення до "автономії і фактичного відокремлення від Росії". Наступним кроком "українських сепаратистів" "Киевлянин" вважав територіальні претензії на "першопочаток, ядро колишньої Московської держави"⁸. Саме тому видання відстоювало необхідність злиття усіх народів імперії "в одну компактну масу"⁹. "Киев-

лянин" активно підтримував заходи царизму, спрямовані на "обрусіння" українських земель. Навіть обговорення таких питань як статус української мови чи розвиток національної літератури видання вважало безглуздом. Газета не визнавала сам факт існування окремого українського народу і наполягала на недоцільності і шкідливості будь-яких проявів його духовного життя.

В останні десятиліття ХІХ століття¹⁰ важливим чинником розвитку українського національного руху стало театральне мистецтво. Успіх українських труп у 80-х роках М. Садовський пояснював "стихійною любов'ю до свого рідного театру" українського народу, що "задихався під ярмом обрусительної політики"¹¹. Сценічне мистецтво стало не лише засобом самовираження нації, а і відповіддю на культурні потреби українців. Саме тому російська адміністрація вбачала у розвитку національного театру загрозу для "підвалин російської держави і права". Корифеї української сцени у своїй творчості були змушені постійно долати перепони у вигляді офіційних заборон і обмежень¹².

Часто між українськими п'єсами і глядачем ставали резолюції російських цензорів: "разрешать к представлению считать неудобным". І. Франко зазначав: цензура, дотримуючись упертого шаблону, що все українське може бути лише мужицьке, довгі роки не пускала на сцену ані української драми з життя інтелігенції, ані костюмованих драм з української історії¹³. Чиновники пильно сліdkували, щоб на сцену потрапляли лише п'єси, у яких "зміст чи дух не відгукувався тенденціями українофільської партії"¹⁴.

Повз недремне цензурне око не могли пройти історичні драми, які нагадували б про колишні "вольності" українського народу і його боротьбу за національне визволення. З гіркотою повідомляли про це у своїй "Записці" Першому Всеросійському з'їзду сценічних діячів¹⁵ у 1897 р. І. Карпенко-Карий та П. Саксаганський. "Слова "запорожець", "козак", "рідний край" - жупел¹⁶ для цензури", - писали вони¹⁷. Заборонялися також українські п'єси, героями яких були представники освіченого стану - інтелігент, поміщик чи службовець. М. Старицький у своїй доповіді російським театральним діячам зазначав, що підозріливе і вороже ставлення адміністрації і цензури викликали твори навіть з купецького і міщанського побуту, "якщо тільки у них фігуру-

вав сюртук"¹⁸. Подібне ставлення "тружеников на пользу обрусенія" Л. Старицька-Черняхівська¹⁹ пояснювала переконанням чиновників у тому, що інтелігент, який розмовляє українською - це "видимий сепаратист-українофіл!"²⁰.

І. Карпенко-Карий та П. Саксаганський наголошували, що заходи російської цензури зробили репертуар українських труп "легковажним і одноманітно-шаблонним". Драматурги вбачали причину такого становища не у відсутності талановитих авторів, а у надмірно прискіпливому ставленні цензорів до українських творів. Обмеженням проблематики української драматургії культивувався духовний провінціалізм, стримувався процес розвитку національного мистецтва. Цій меті служила і цілеспрямована політика цензурних відомств, які, забороняючи талановито написані драми, пропускали на сцену "багато найбездарніших викрутасів і компіляцій літературних клоунів"²¹. Так, за сприяння цензури на українській сцені насаджувалась "малоросійщина" - примітивні псевдонародні вистави "співців малоросійського побуту"²². За свідченням І. Мар'яненка²³, українську сцену дискредитували "ремісницькі трупи" таких антрепренерів як Суходольський, Суслов, Сабінін та ін.²⁴. З проявами "гопачного театру" боролися українські театральні критики.

Свої міркування щодо якості українського сценічного мистецтва періодично оприлюднював і "Киевлянин". Одним із перших "благородну місію" боротьби з "сумними явищами у малоросійській літературі"²⁵ взяв на себе театральний критик газети І. Александровський. Прискіпливий інтерес до українських вистав він пояснював уболіванням за розвиток театрального мистецтва. Про нещирість співробітника "Киевлянина" може свідчити те, що вистави представників "малоросійщини" жодного разу не привернули до себе його увагу. Мішенями "критичних заміток", як правило, ставали корифеї українського театру.

Більшість публікацій "Киевлянина", присвячених українському сценічному мистецтву, були написані у поблажливому та іронічному тоні. Їх автори²⁶ старанно культивували ставлення до "малоросійської сцени" як до мистецтва другого сорту. Так, наприклад, схвальний відгук про трупу П. Саксаганського супроводжувався ремаркою про те, що вона "вигідно вирізняється серед малоросійських труп"²⁷. У іншій замітці Александровський іронізував з "новоявленого малоросійського драматурга Ванченка". Найкумеднішим та "примітним для малоросійської драматургії" він назвав присудження п'єсі Ванченка "Катерина" премії на конкурсі драматичних творів у Львові²⁸. Сумнівним вважав "Киевлянин" і "захват малоросійських критиків" від творів Лесі Українки. Визнання її найкращою серед сучасних малоросійських поетів, на думку видання, не могло бути "особливо принадним"²⁹.

Певною об'єктивністю відзначались лише рецензії "Киевлянина" на реалістичні п'єси І. Карпенка-Карого. Прихильно театральний критик

зустрів комедію "Сто тисяч". Її основними достоїнствами він назвав "влучно схоплені особливості малоросійського селянського побуту", а також відсутність зайвих персонажів і "розп'якування"³⁰. "Відрадним явищем серед п'єс нинішніх малоросійських драматургів" назвав Александровський і драму І. Карпенка-Карого "Наймичка". Поряд з цим істотним її недоліком, на думку критика, стала відсутність "жодної вказівки на причини існування в селі описаної сваволі щодо людської особистості". Сам оглядач цілком у стилі "Киевлянина" вбачав такі причини в тому, що "дівчина-сирота... потрапляє на службу до корчмаря-єврея, який її експлуатує, перетворивши на в'ючну тварину..."³¹.

І. Александровський схвально відгукнувся про те, що І. Карпенко-Карий "майже повністю у своїх п'єсах відмовився від гулянок, пісень і танців і замість них показав глядачу живі картини народного життя без ефектних прикрас і неширих сліз"³². У той же час будь-яка спроба драматурга вийти за межі зображення українського села викликала уїдливі випадки з боку газети. Показовою можна вважати рецензію "Киевлянина" на історичну п'єсу І. Карпенка-Карого "Бондарівна". Цей твір був розцінений як "досить слабка спроба зобразити в драматичній формі один із епізодів епохи Богдана Хмельницького". Основні недоліки п'єси оглядач "Киевлянина" вбачав у тому, що в ній "багато говорять про козацьку звитягу на полі бою, але говорять шаблонно". На значення історичної, на думку Александровського, "драма претендує даремно"³³. З приводу іншої історичної п'єси "Лиха іскра поле спалить, сама щезне", "Киевлянин" іронізував: "п'єса не додасть лаврового листу в драматичний авторський вінок Карпенка-Карого. Вона написана білим віршем, а зшита білими нитками"³⁴. Недоцільність написання українським драматургом історичних творів Александровський мотивував тим, що "важко сказати щось нове у цьому плані після гоголівських повістей"³⁵.

Не міг "Киевлянин" оминати увагою драму М. Старицького „Богдан Хмельницький". Вона була написана ще у 1887 році, але визнана цензурою "неудобною" для друку, а тим більше для сцени. М. Старицький був змушений пом'якшити політичну гостроту і зосередити увагу на розгортанні особистої драми головного героя. П'єса отримала дозвіл цензури лише у 1897 році у третій редакції. На київській сцені у 1899 р. драма "Богдан Хмельницький" у постановці українського драматичного товариства під керівництвом П. Саксаганського і М. Садовської мала великий успіх³⁶. Щоправда "Киевлянин" з цього приводу мав власну думку. Видання вважало, що М. Старицький "не виявив таланту", необхідного, щоб охопити одним поглядом епопею війни Хмельницького. Оглядач газети заявив, що масив матеріалу поглинув автора, і в результаті вийшло „щось досить мізерне, а часом і прямо сміхотворне". Загалом п'єсу було названо "історичною локшиною", яка написана білим віршем та приправлена "ро-

мантичною канителлю і словечками, яких ніхто, ніде і ніколи окрім героїв Старицького не вживає". Незадоволення "лінгвістів" "Киевлянина" викликали слова „козацька старшина", „патріотичні розмови", „вихованка", „лицарство" та ін³⁷.

До теми „сумнівних словечок" видання зверталось постійно. "Киевлянин" добровільно взяв на себе обов'язок слідкувати за "чистотою і народністю" української мови. Головним своїм опонентом у цьому питанні газета вважала М. Старицького. Нападки "Киевлянина" на драматурга почалися ще у 1882 році, коли, подолавши цензурні рогатки, Старицький видав свій переклад "Гамлета" В. Шекспіра³⁸. "Перелицювання" безсмертної трагедії "мужицькою говіркою" "Киевлянин" не пробачив драматургу і через 20 років. Видання часто іронізувало з приводу "красот стилістики безсмертного автора малоросійського Гамлета"³⁹. Лайка та прискіпування на адресу Старицького до самої смерті драматурга раз у раз з'являлися на сторінках газети.

Александровський не оминав жодного приводу, щоб зробити грубий випадок на адресу М. Старицького. В одній із своїх "Театральних заміток" він писав, що "надивившись "до отвалу" малоросійських трагедій, подумував про естетичну економію, відкладаючи щоразу насолоду п'єсою Старицького, побоюючись негативних наслідків від зловживання такими "витонченими делікатесами". Такого прийому "літературної критики" удостоїлась п'єса "Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці"⁴⁰. Несправедливість нападок на драматурга особливо помітна у випадку, коли Александровський, схвально відгукнувшись про постановку "Циганки Ази" не забув додати, що п'єса "дає сприятливий матеріал для виконання ролі Ази, хоча і написана Старицьким"⁴¹. Наступного разу "Театральні замітки" зазначали: комедія "Крути, та не перекручуй", як і взагалі всі п'єси Старицького, "нічого видатного собою не являє... хоч Старицький, досвідчений драматичних справ майстер, зумів надати своїй комедії зовнішню сценічність і жвавність дій"⁴².

Нападаючи на мову М. Старицького в першу чергу, газета не соромилася повчати і інших театральних корифеїв. Так, видання дорікало М. Кропивницькому, що він "примушує своїх героїв нівечити мову на кшталт талановитого драматурга Старицького"⁴³. Найбільш прийнятно з точки зору "Киевлянина" була мова І. Карпенка-Карого - "чиста народна з усіма своєрідними особливостями говірки малоросійського селянина... не захарашена цілими арсеналами кованих смішних слів, чим так часто зловживають інші малоросійські драматурги, не виключаючи і Кропивницького". Але навіть у творах Карпенка-Карого "мовознавці" "Киевлянина" знаходили полонізми. Нарікання викликали також "пишномовні цитати з пісень, які зовсім не відповідають рівню культури нинішнього селянина" у п'єсах видатного драматурга⁴⁴.

Особливо злостиву реакцію "Киевлянина" викликали "лінгвістичні фокуси, які перетворю-

ють малоросійські п'єси з інтелігентного побуту на щось нестерпне"⁴⁵. Серед нечисленних п'єс з життя інтелігенції, пропущених цензурою, була „Блакитна троянда" Лесі Українки. У сповненій жовчі рецензії співробітник "Киевлянина" відмовляв автору у "натхненні і яскравості поетичних образів" та закидав "недолік усіх дамських театральних п'єс - надмірну балакучість героїв". Мова п'єси була названа "незграбною, не позбавленою полонізмів і навіть „нововведень". Незадоволення Александровського викликало те, що "герої драми постійно розмірковують про важливі матерії - літературу, філософію, навіть статистику ... по-малоруськи". Це, на його думку, створювало "вкрай комічне враження, тому що людина, яка тужиться ламати на малоросійський лад загальноприйняті літературні і наукові терміни, та ще додаючи французькі фрази, створює лише враження фігляр"⁴⁶.

Газета ревно слідкувала за тим, щоб вживання української мови не виходило за рамки простонародної говірки. Фактично боротьба проти "полонізмів та кованих слів" мала на меті зупинити розвиток мови, не допустити збагачення її словникового запасу. Будь-які спроби розширити сферу вживання "малоросійського наріччя" викликали істеричну реакцію редакції. Прийнятими для українських труп видання вважало лише твори, що змальовували життя села. Це звужувало горизонт національної сцени.

Щоб зацікавити глядача, драматурги змушені були вдаватись до надмірних театральних ефектів. Викриття соціальних проблем замінювалось зображенням душевних переживань героїв. Вказуючи на таку "сумну особливість більшості малоросійських драм" як надзвичайна слізливість, "Киевлянин" замовчував справжні причини цього явища. Видання наполягало на тому, що "малоруські драматурги охоче нагромаджують жахиття на жахиття, сльози на сльози і одне неприродне становище на інше"⁴⁷. На обмеженість національного репертуару та невідповідність його життєвим потребам народу вказували і корифеї українського театру. Але якщо вони вбачали причину сумного становища української сцени в цензурних утисках, то "Киевлянин" робив висновок про другосортність української культури. Підтвердженням цієї тези повинні були служити і нападки на видатних українських акторів.

Театральний критик "Киевлянина" І. Александровський вважав себе кращим знавцем української мови, ніж Марія Заньковецька. Він вказував, що актриса користувалась "до певної міри оригінальною... але надзвичайно одноманітною інтонацією, намагаючись зображувати особливість говірки малоросійських селян". Свідченням про відсутність у талановитій актрисі солідної школи оглядач назвав "нечітку дикцію"⁴⁸. Часто, характеризуючи гру Марії Костянтинівни він згадував "завивання на кшталт давньогрецьких героїв"⁴⁹. Несправедливість та упередженість подібних випадів на адресу української актриси особливо впадає у вічі на фоні захоплених відгуків

про М. Заньковецьку петербурзького публіциста О. Суворіна, якого важко підозрювати у симпатіях до українства⁵⁰. Ставлення "Киевлянина" до видатної актриси зайвий раз підтверджувало слова О. Дрентельна про те, що театр - мистецтво у Петербурзі, а у Києві - політика⁵¹.

Особливе обурення Александровського викликала поява афіші, у якій М. Заньковецька була названа "знаменитою малоросійською актрисою". Він висловив здивування з приводу того, хто і чому визнав актрису знаменитістю. "Єрмолова, Савіна та Федотова віднині сконфужені - афіші ніколи не називали їх знаменитостями, а Дузе і Сара Бернар⁵², які прославились виконанням ролей у п'єсах європейських класиків, отримали нову суперницю, яка усе життя "створювала ролі у "творах" Старицького", - іронізував Александровський⁵³. Складається враження, що головне завдання театрального критика Александровського вбачав у ревізії афіш. Його увагу привернуло і те, що "режисер Садовський наполегливо продовжує друкувати жирним шрифтом прізвище актора Садовського, очевидно готуючи і його кандидатуру у знаменитості". Гру Миколи Са-

довського співробітник видання характеризував як "претензійну, самовпевнену, але мало талановиту". "Щоб так грати, не потрібно бути актором, прізвище якого на афішах виділяється особливо" - прискіпувався І. Александровський⁵⁴.

"Стомливою своєю одноманітністю" видавалась Александровському Ганна Затиркевич-Карпинська. Він вважав актрису недостатньо талановитою та вказував, що їй бракує "художнього такту і смаку"⁵⁵. Свої образливі випадки на адресу акторів газета підсумовувала висновком про те, що трупа Садовського складається з старих борців за "малоросійську театральну безталанність, що нескінченно переживає один і той же театральний мотлох"⁵⁶.

Грубі і образливі випадки "Киевлянина" не мали нічого спільного з театральною критикою. Вони відображали заангажоване ставлення газети до українського мистецтва. У розвитку національного театру "Киевлянин" відіграв реакційну роль, а його співробітники, різко і злостиво нападаючи на твори українських драматургів, продовжували втілювати в життя цензурну політику російського царизму.

Примітки

1. Михальчук К. Что такое малорусская (южно русская) речь? - К., 1899; Науменко В. решен ли проф. Т. Д. Флоринским вопрос о книжной малорусской речи? // Киевская Старина. - 1900. - №1. - С. 125 - 155; Антонович В. К вопросу о галицко-русской литературе // Киевская Старина. - 1900. - №3. - С. 396 - 423; Грушевський М. Грім, та не з тучі. Відповідь "Киевлянину" // ЛНВ. - 1907. - т. 39.
2. Український вопрос. - М., 1917.
3. "Украинская жизнь" - науково-літературний та громадсько-політичний журнал (Москва, 1912- 1917 рр.). Редакторами видання були О. Саліковський, С. Петлюра; дописувачами М. Грушевський, В. Винниченко, С. Сфремов, О. Русова, С. Русов, Д. Донцов, О. Лотоцький.
4. Омелянчук И. Черносотенное движение на территории Украины (1904-1914 гг.). - К., 2000. - 168 с; Самарцев І.Г. Черносотенці на Україні // Український історичний журнал. - 1992. - №1. - С.90-97; Волковинський В. Організації великоросійських шовіністів в Україні на початку ХХ століття // УІЖ. - 1999. - №3. - С. 63-74; Любченко Б. Теоретична і практична діяльність російських націоналістичних організацій в Україні (1905-1907 рр.) // УІЖ. - 1996. - №2. - С 55-65.
5. Сокирко Л. М.П. Старицький. - К.: Держлітвидав, 1968. - 170 с; Цибаньова О. Лаври і терни... життєвий і творчий шлях Михайла Старицького. -К., 1996. - 188 с; Коломієць Р. Театр Саксаганського і Карпенка-Карого. - К.: Мистецтво, 1984. - 100 с
6. Гула Р. Національне питання в Росії і "околична політика" самодержавства в "Киевлянині" // Бористен. - 2002. - № 1. - С. 28 - 30; Левінець Р. українофільське питання на сторінках газети "Киевлянин" // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: 36. наук. пр. - К.: Інститут історії України НАНУ, 2002. - Вип. 5. - С. 164 - 171.
7. Вольнец А. Инородный вопрос // Киевлянин. - 1906. — 5 апреля - №95. Вольнец А.
8. Инородцы и государственное единство России // Киевлянин. 1907. -7 августа - №185; 11 августа - №189. Вольнец А.
9. Инородный вопрос // Киевлянин. - 1906. - 5 апреля - №95. Перша українська професійна трупа виникла у 1881 р., після того, як Г. Ашкарєнко (український антрепренер) дістав дозвіл міністра внутрішніх справ гр. Лоріс-Мелікова ставити українські п'єси. Цей театральний колектив об'єднав кращі сили української аматорської сцени - режисерів, драматургів і акторів: М. Кропивницького, М. Старицького, М. Садовського, І. Карпенка-Карого, М. Заньковецьку, Г. Затаркевич-Карпинську. Невдовзі через внутрішні протиріччя трупа розпалася. Але це, на думку дослідників, навіть сприяло утворенню ряду театральних колективів, очолюваних корифеями української сцени, які продовжували плекати традиції національного мистецтва. Докладніше див.: Кропивницький М. З театральних спогадів // Білецький О., Мамонтов Я. Український театр. Хрестоматія. - К.: Мистецтво, 1941. - ч.ІІ. - С 157; Садовський М. Мої театральні згадки. - К., 1907. - С 3 - 4; Про театр // ЛНВ. - 1899. - т. 5. - С.96; Українське питання. - К., 1997. - С 121-122.
11. Садовський М. Мої театральні згадки. - К., 1907. - С 15.
12. Період, який для української сцени став „мертвими роками", започаткував підписаний

- царем 18 травня 1876 р. Емський указ. Ним не дозволялось влаштовувати „різні сценічні вистави на малоруському наріччі”. Заборони піддавали навіть п'єси, написані раніше і вже дозволені цензурою. Недоцільним вважалося навіть видання текстів до музичних нот українською мовою. Пом'якшення цензурного гніту відбулося у 1881 році і було пов'язане з доповідними записками на ім'я міністра внутрішніх справ від київського, подільського та волинського генерал-губернатора М. Черткова і тимчасового харківського генерал-губернатора О. Дондукова-Корсакова. Вони вказували на надмірність вимог Емського указу. Російських чиновників непокоїло роздратування не лише українців, а і всіх тих, хто не співчував принципу безпідставних заборон, особливо щодо „виконання на малоросійському наріччі сценічних вистав і музики”. Крім того, посадовці звертали увагу уряду на посилення авторитету „українофільської партії”, яка отримала можливість „вказувати на утиски навіть таких
16. безвинних проявів народного духу і творчості”. З огляду на це, 16 жовтня 1881 року начальникам українських губерній було розіслано роз'яснення до указу 1876 року. У циркулярі, зокрема, вказувалося: п'єси та куплети, дозволені цензурою раніше, а також ті, що будуть дозволені Головним управлінням у справах друку, можуть виконуватися на сцені, але щоразу з особливого дозволу генерал-губернаторів. Водночас категорично заборонялось „створення малоросійських театрів і труп для постановки п'єс виключно на малоросійському наріччі”. Отже, цей документ фактично стверджував заборону будь-яких заходів щодо організації українського театру. Крім того, долю українських вистав тепер щоразу вирішувало місцеве начальство, про яке І. Франко писав: „В Росії, краю самодержавної адміністрації, кожний губерніяльний сатрапа може заборонити те, що дозволив сатрапа сусідньої губернії...”. Докладніше див.: Український драматичний театр. - К.: Наукова думка, 1967. - т. I. - С 134 - 136; Лизанчук В. Навічно кайдани кували. - Львів, 1995. - С. 96 - 101; Сірополко С. Історія освіти на Україні. - Львів, 1937. - С 408 - 410; Садовський. М. Мої театральні згадки. - К., 1907. - С 3 - 5; Про театр // ЛНВ. - 1899. - 23. т. 5. - С.96; Франко І. Молода Україна // Про театр і драматургію. - С. 182; Фабрикант Н. Краткий очерк из истории отношений русских цензурных законов к украинской литературе // Русская мысль. - 1905. - кн.3. - С. 138. Антонович Д. Триста років українського театру. - К., 2003. - С. 174-177; Старицька-Черняхівська Л. Двадцять п'ять років українського театру // Антонович Д. Триста років українського театру. - С 320 - 324.
13. Франко І. Молода Україна // Про театр і драматургію. - с 181.
14. Огарницька-Черняхівська Л. Двадцять п'ять років українського театру // Антонович Д. Триста років українського театру. - С. 324.
15. Перший Всеросійський з'їзд сценічних діячів відбувся у Москві в 1897 р. Делегатами з'їзду з України стали представники чернігівської міської управи та гуртка чернігівської інтелігенції на чолі з М. Заньковецькою, а також М. Старицький, І. Карпенко-Карий і П. Саксаганський. Вони підготували і виголосили доповіді про потреби українського театру і драматургії. З'їзд ухвалив резолюцію з рішенням клопотатись про відміну обмежень у дозволі українських спектаклів; про підпорядкування українських п'єс цензурі на однакових умовах з драматичними творами, написаними російською мовою, та про занесення їх у списки творів, дозволених для народного театру. Див. Труды Первого Всероссийского съезда сценических деятелей. - М., 1898. Жупел - пекельна сіра і кипляча смола, призначена для грішників. У переносному значенні - те, що викликає жах, призначене для залякування. Див. Советский энциклопедический словарь. - М., 1983. - С. 441. Карпенко-Карий І., Саксаганський П. Записка до з'їзду театральних діячів // Білецький О., Мамонтов Я. Український театр. Хрестоматія. - К.: Мистецтво, 1941. - ч. II. -С. 210-211. Старицький М. Доповідь на Першому Всеросійському з'їзді сценічних діячів // Старицький М. Твори в шести томах. - Т. 6. - С 357 - 358.
19. Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна (1868 - 1941) - донька М. Старицького, українська письменниця, драматург, літературний критик, громадський діяч.
20. Старицька-Черняхівська Л. Двадцять п'ять років українського театру // Антонович Д. Триста років українського театру. - С. 324. Карпенко-Карий І., Саксаганський П. Записка до з'їзду театральних діячів // Білецький О., Мамонтов Я. Український театр. Хрестоматія. - К.: Мистецтво, 1941. - ч. II. - С. 210 - 211. Див. також Старицький М. Романицький Б. Український театр у минулому і тепер. - К., 1950. - С. 11; Мар'яненко І. Минуле українського театру. - К., 1953. - С. 82. Мар'яненко Іван Олександрович (1878 - 1962) - актор, на сцені з 1895р., працював у труппах під керівництвом М. Кропивницького та М. Садовського; народний артист СРСР. Мар'яненко І. Минуле українського театру. - К., 1953. - С 82; Про театр // ЛНВ. - 1899. - т. 5. -С.102 - 104.
21. Судебная хроника. Литературное дело // Киевлянин. - 1901. - 21 ноября. - № 322. Театральними оглядачами у досліджуваній період, крім І. Александровського були

- К. Смаковський та критик, який підписувався криптонімом И-о.
27. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 3 сентября. - № 243.
 28. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 9 апреля. - № 97.
 29. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 20 августа. - № 229.
 30. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 6 сентября. - № 246.
 31. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 3 сентября. - № 243.
 32. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 8 сентября. - № 248.
 33. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 24 сентября. - № 263. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 26 сентября. - № 266.
 34. И-о Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 9 января. - № 9.
 35. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 26 сентября. - № 266.
 36. Сокирко Л. М.П. Старицький. - К., 1960. - с. 137; ЛНВ. - 1899. - т.6. - С. 63.
 37. И-о. Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 7 февраля. - № 38.
 38. Ваніна І. Українська шекспіріана. До історії втілення п'єс Шекспіра на українській сцені. - К.: Мистецтво, 1964. - С 37 - 38; Старицький М. Передмова до перекладу трагедії "Гамлет" В. Шекспіра // Старицький М. Твори в шести томах. - Т. 6. - С. 351 - 354.
 39. Беседа // Киевлянин. - 1895. - 25 июня. - № 172.
 40. Театральные заметки // Киевлянин. - 1897. - 17 апреля. - № 105.
 41. Театральные заметки // Киевлянин. - 1897. - 25 апреля. - № 113.
 42. Театральные заметки // Киевлянин. - 1898. - 7 июля. - № 187.
 43. Неизвестный Беседа // Киевлянин. - 1895. - 25 июня. - № 172.
 44. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 24 сентября. - № 263. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 3 сентября. - № 243.
 45. И-о. Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 24 января. - № 24.
 46. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 20 августа. - № 229.
 47. И-о. Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 10 февраля. - № 41. И-о. Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 24 января. - № 24.
 48. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 7 апреля. - № 95.
 49. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 12 июля. - № 190; Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1899. - 3 сентября. - № 243;
 50. Суворін Олександр Сергійович (1834 - 1912) - російський публіцист, видавець газ. "Новое время", ж. "Исторический вестник". Рецензії на гастролі української трупи у Петербурзі у 1886-1887 рр. зібрані у книзі: Суворин А. С Хохлы и хохлушки. - С-Пб., 1907. - 115 с. Див також Садовський М. Мої театральні згадки. - К., 1907. - С. 15. Київський генерал-губернатор О. Дрентельн у 1883 р. заборонив гастролі української трупи на території Київського генерал-губернаторства, заявивши: "Ніяких Кропивницьких і Заньковецьких не допущу на гарматний постріл до Києва". Чиновник не змінив свого ставлення навіть після успіху трупи у Петербурзі під час театального сезону 1886-1887 рр. і визнання Олександром III. Він слушно заявив, що „гуг - це театр, а у Києві - політика". Заборона була відмінена лише за наступника Дрентельна гр. Ігнат'єва у 1893 р. Докладніше див.: Український драматичний театр. - К.: Наукова думка, 1967. - т. I. - С. 134 - 136; Сірополко С Історія освіти на Україні. - Львів, 1937. - С 408 - 410; Садовський. М. Мої театральні згадки. - К., 1907. - С 3 - 5; Про театр // ЛНВ. - 1899. - т. 5. - С.96; Антонович Д. Триста років українського театру. - К., 2003. - С. 174 - 177.
 52. Єрмолова Марія Миколаївна (1853 - 1928), Савіна Марія Гаврилівна (1854 - 1915), Федотова Гликерія Миколаївна (1846 - 1925) — видатні російські актриси. Дузе (Duse) Елеонора (1858 - 1924) - видатна італійська актриса; Бернар (Bernhardt) Сара (1844 - 1923) - славетна французька актриса.
 53. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 12 июля. - № 190.
 54. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 7 апреля. - № 95; Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 12 июля. - № 190.
 55. Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1895. - 9 апреля. - № 97; Александровский И. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 12 июля. - № 190.
 56. Театральные заметки // Киевлянин. - 1896. - 12 июля. - № 190.

Summary:

The article envisages the problems of development of national culture under the circumstances of tsarism. On the basis of numerous real materials it investigates the problems of development of the Ukrainian theater.

Key words: Russian administration, anti-Ukrainian, policy, censorship, repertoire, theater criticism.